

BÂBÜR'ÜN MÜBEYYEN ADLI ESERİNİN BİLİNMEYEN BİR NÜSHASI

AN UNKNOWN COPY OF BÂBUR'S MUBAYYAN

Serkan ÇAKMAK*

Öz

Klasik Çağatay Edebiyatının en önemli isimlerinden biri Bâbür'dür. Hem mensur hem de manzum eserleri bulunan Bâbür, Hanefî fıkhı hakkında Mübeyyen adlı bir mesnevi de kaleme almıştır. Dünya'daki farklı kütüphanelerde eserin toplam on yazma nüshası bulunmaktadır. Mübeyyen'in daha önce kaynaklarda hiç bahsedilmeyen bir nüshası da İsveç'te Lund Üniversitesi Jarring Koleksiyonunda keşfedilmiştir.

Bu çalışmada, öncelikle Mübeyyen ve nüshanın bulunduğu koleksiyondan genel hatlarıyla bahsedilmiştir. Akabinde nüsha tanıtılmış ve koleksiyon kataloğunda nüsha hakkında verilen yanlış bilgiler tashih edilmiştir. Nüshanın en önemli özelliklerinden biri olan haşiyeleri, örneklerle değerlendirilmiştir. Nüshadaki Uygurca unsurlar tespit edilerek sonuç kısmında bunlardan hareketle müstensih hakkında bazı tahminlerde bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler

Bâbür, Mübeyyen, Bilinmeyen Nüsha, Jarring Koleksiyonu.

Abstract

One of the most prominent names of Classic Cagatay Literature is Bâbur. Bâbur who has both poems and proses, wrote a poem called Mubayyan about Hanafiyah law. Total ten copies of the poem are available at different libraries around the world. A copy of Mubayyan which hasn't been mentioned before in sources, has been discovered in Jarring Collection at Lund University Library in Sweden.

In this paper, firstly Mubayyan and the collection including the copy have been mentioned generally. Then the copy has been introduced and wrong information about the copy in catalogue of the collection has been corrected. The annotations which are one of the most important features of the copy have been considered by examples. By detecting Uyghur elements in the copy in the light of these elements estimations about copyist have been expressed in conclusion part.

Keywords

Bâbur, Mubayyan, Unknown Copy, Jarring Collection.

* Yrd. Doç. Dr., Atatürk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Erzurum, serkancakmak@atauni.edu.tr.

GİRİŞ

On beşinci asrın ikinci yarısında Nevâî'nin eserleri ile klasik bir mahiyet kazanan Çağatayca (Köprülü 1978: 270; Eckmann 2011: 109), on altıncı asırda Hindistan'da Bâbü ve çocukları döneminde kaleme alınan eserlerle yüksek aristokrasi edebiyatının dili haline gelmiştir. Nasıl ki klasik Çağataycanın kurucusu yazmış olduğu birçok eserle Nevâî ise şüphesiz bu klasikleşen dilin devamlılığında ve zenginleşmesinde en önemli rolü oynayan şahısların başında zengin bir edebî miras bırakan Bâbü Şah gelmektedir.

Bâbü yazmış olduğu Bâbürnâme adlı hatırat türündeki eseriyle Çağatay nesrinin en güzel örneğini sergilerken manzum ve mensur tarzdaki diğer eserleriyle de Çağatay edebiyatının Nevâî'den sonraki en mühim şahsiyeti olma payesini hak etmiştir (Köprülü 1978: 315).

Çağatay yazı dilinin gelişim aşamalarını devirlere ayıran tüm araştırmacılar Bâbü'ü klasik Çağataycanın önde gelen müelliflerinden biri olarak göstermekte hatta devir adlandırmalarını onun ismiyle yapmaktadırlar.

Köprülü, tasnifinde onu klasik devrin devamı içerisinde ele almış ve bu devre Bâbü ve Şeybanlılar Devri adını vermiştir (1978: 306). Eckmann ise Nevâî'nin ilk eseri olan Garâibü's-Sıgar'ın tertip tarihiyle başlattığı Klasik Çağatayca Devri'ni on altıncı yüzyıl ortalarına kadar götürür ve Bâbü'ün adını bu devre içinde zikreder (2011: 110). Nevâî öldüğünde Bâbü'ün on sekiz yaşında bir hükümdar olması ve altı yıldır hatıratını yazmakta bulunması nedeniyle klasik devri Nevâî'nin eserleriyle ve yaşamıyla sınırlı tutmayarak her iki devri beraber değerlendiren Yücel (2002: 804), Eckmann gibi klasik devrin on altıncı yüzyıl sonlarına kadar götürülmesi gerektiği kanaatindedir (2001: 42).

Klasik Çağatayca Devrinin önde gelen müelliflerinden Bâbü, başarılı bir devlet adamı olmasının yanında hayatı her yönüyle bir yaşama sanatına dönüştüren bir zevk adamı, peyzaj mimarı, hattat, musikîşinas, tezyinî sanatlar ve kitap meraklısı, ok atmadan yüzücülüğe komple bir sportmen, tabiat aşığı bir botanist, bir fakih ve iyi bir entelektüeldi (Akün 1991: 397).

Hayatın her alanında aktif bir şekilde yer almış böylesi bir şahsiyet doğal olarak farklı türlerde hem mensur hem de manzum ürünler kaleme almıştır. Divanıyla şairlik rüştünü ispatlayan Babür, hatıratı ile Çağatay Edebiyatının en mükemmel nesir örneklerinden birini ortaya koymuş, Aruz Risalesi adlı eseri ile tafsilat ve örnek bolluğu bakımından Nevâî'nin Mizânü'l-Evzân'ını geride bırakmış ve Risâle-i Vâlidîyye Tercümesi adlı manzum çevirisi ile de tasavvufa yakınlığını ve Farsçaya hâkimiyetini tebarüz ettirmiştir.

Tüm bu eserlerine ek olarak mesnevi nazım şekliyle yazmış olduğu 2258 beyitlik Mübeyyen isimli eseri onun fakih yönünün bir tezahürüdür. Hanefi fikhına dair bazı meselelerin ele alındığı bu eserin şimdiye kadar kaynaklarda bahsedilmeyen bir nüshası, İsveç'teki Lund Üniversitesi Kütüphanesinde bulunan Jarring Koleksiyonunda tespit edilmiştir.

Klasik Çağatayca Devri dil yadigârlarından olan Mübeyyen'in söz varlığı ve dil bilgisi özelliklerinin tespiti noktasında adı geçen nüsha yeni ufuklar açacaktır. İsveç nüshasının tanıtılacağı bu çalışmada nüshanın tavsifi ve hususiyetleri ele alınmadan önce Mübeyyen hakkında genel bilgiler verilecek bilinen nüshaları zikredilecek sonrasında Jarring Koleksiyonundan bahisle koleksiyon kataloğunda bu nüshaya dair verilen bilgiler değerlendirilecektir.

MÜBEYYEN

Adı

İsmi uzun bir süre yanlışlıkla “Mübîn” diye okunan¹ eserin adının doğru şeklinin “Mübeyyen” olduğu ilk kez Bâbürlülere devri tarihçisi Abdulkadir el-Bedâûnî tarafından ifade edilmiştir. El-Bedâûnî Müntehabü't-Tevârîh adlı eserinde “Mübîn”in Bâbü'r'ün katibi Şeyh Zeynü'd-din'in Mübeyyen'e yazdığı Farsça şerhin adı olduğunu da bildirmiştir (1979: 450).

Mübeyyen'in adı bazı yerlerde Der Fıkh-ı Mübeyyen veya Fıkh-ı Bâbü'rî olarak da geçmektedir (Akün 1991: 399). Ayrıca eserin ismi Berlin nüshasının kapağında “Mübeyyen Der Fıkh” (bk. Ek 1.) olarak kaydedilmiştir² (Bâbü'r, [yz.] 2212: 1a).

Yazılış Tarihi

Aruz Risalesi'ndeki kayıttan ve sonuç bölümünde bir beyitte düşürülen tarihten eserin hicri 928 (miladi 1522) yılında yazıldığı anlaşılmaktadır (Seyhan 2004: XXI).

Yazılış Amacı

Bâbü'r'ün Mübeyyeni oğlu Kâmran Mirza'ya öğüt olarak Hanefi fıkına dair meseleleri izah etmek amacıyla yazdığı ifade edilse de (Akün 1991: 399; Yücel 2001: 49) eserin ilmi neşrini gerçekleştiren Seyhan, Mübeyyen'deki beyitlerden ve ifadelerden hareketle Bâbü'r'ün eseri oğulları için değil oğullarına ithaf olarak Hanefi mezhebinin fıkıh kurallarına dair herkesi aydınlatmak amacıyla yazmış olduğu sonucuna ulaşmıştır (Seyhan 2004: XXII).

Vezni, Düzenlenme Şekli ve Muhtevası

Mesnevi nazım şekliyle ve aruzun fe'îlâtün (fâ'îlâtün) mefâ'ilün fe'îlün (fa'lün) kalıbıyla yazılan eser, toplam 2258 beyittir.

Eser İslam'ın beş şartı hakkında Hanefi mezhebi fıkının hükümlerini ifade etmek üzere kitap adı verilen beş ana bölümden oluşmaktadır. Her bölüm nazım sebebi, kitabın konusunun tanımı, ana kısım ve sonuç olacak şekilde düzenlemiştir³ (Seyhan 2004: XXIV).

Nüshaları

Mübeyyen'in şimdiye kadar bilinen on nüshası vardır. Bu nüshalar farklı ülkelerin kütüphanelerindeki koleksiyonlarda bulunmaktadır. Eserin Mehmet Fuat Köprülü'nün özel kütüphanesinde⁴, Ali Şir Nevâî Edebiyat Müzesi'nde, Şarkşunaslık Enstitüsü'nde, Leningrad'da SSCB Bilimler Akademisi Doğu Bilimleri Enstitüsü'nde, Tahran'da Kitabhane-i Saltanâfî Kütüphanesi'nde, Berlin Devlet Kütüphanesi'nde birer tane ve Ebu Reyhan Beruniy Enstitüsü ile Hamid Suleyman Kolyazmalar Enstitüsü'nün her birinde ikişer tane nüshası olduğu bilinmektedir⁵.

Yukarıda bahsi geçen on nüshanın dışında Mübeyyen'in kaynaklarda daha önce hiç bahsedilmeyen ve bilinmeyen bir nüshası da İsveç'te Lund Üniversitesi Kütüphanesi Jarring

¹ Eserin isminin Bâbü'r Şah ile ilgilenen bazı Avrupalı müsteşrikler tarafından da uzun süre “Mübîn” şeklinde okunduğunu ifade eden Köprülü, kendi kütüphanesindeki harekesiz yazılan el yazması nüshanın hatime bölümünde مبین kelimesini harekelediğini ve ى harfinin üstüne bir fetha bir şedde koyduğunu belirtir (1934: 244,245).

² Eserin bu çalışmada ele alınan İsveç nüshasının 2a sayfasının alt kısmına mavi tükenmez kalemle yalnızca ى harfinin altına kesre ve üzerine şedde koyularak harekelemek suretiyle “mübeyyin” (مبیین) notu kaydedilmiştir. Bk. Ek 3.

³ Mübeyyen'deki kitaplar ve bu kitapların alt başlıkları hakkında daha fazla bilgi için bk. Seyhan 2004: XXIV-XXX.

⁴ Bu nüsha hakkında detaylı bilgi için bk. Köprülü 1934: 245.

⁵ Bahsi geçen tüm bu nüshalar hakkında daha fazla bilgi için bk. Akün 1991: 399; Seyhan 2004: XXX-XXXIII.

Koleksiyonu'nda Prov. 365 arşiv numarasıyla kayıtlı bulunmaktadır. Nüshanın özelliklerine geçmeden Jarring Koleksiyonu hakkında tanıtıcı bilgiler vermek faydalı olacaktır.

JARRING KOLEKSİYONU

560 el yazması eseri ve çoğunluğu derlemelerden oluşan 1100 belgeyi ihtiva eden koleksiyon, İsveçli Türkolog ve diplomat Gunnar Jarring'den Lund Üniversitesi Kütüphanesi'nin 1931 yılında satın aldığı 72 eserle oluşturulmaya başlandı. Kütüphane sonraki yıllarda Doğu Türkistan'a misyonerlik faaliyetleri için giden İsveçli misyonerlerden satın aldığı ve bağışlanan el yazması eserlerle 1997 yılına kadar envanterini sürekli zenginleştirdi (Törnvall 2014: 107, 108).

Koleksiyondaki yazmaların hemen hepsi bugün Çin'in en batısında yer alan Sincan Uygur Özerk Bölgesi'ndeki Hoten, Kaşgar, Yarkend ve Urumçi gibi şehirlerden temin edilmiştir. On altıncı yüzyıldan yirminci yüzyıla kadar farklı dönemlere ait olan el yazması eserlerin, % 75'i Çağatayca veya Uygurca, %15'i Arapça ve % 10'u Farsçadır. Bunların dışında çok az sayıda Moğolca, Tibetçe, Urduca ve Özbekçe yazma eser de mevcuttur⁶ (Törnvall 2014: 108).

Koleksiyon Kataloğu

Doğu Türkçesiyle yazılmış el yazması eserler noktasında oldukça zengin olan bu koleksiyonun hâlâ derli toplu ve basılı bir kataloğu bulunmamaktadır. Katalog olarak sadece Gunnar Jarring'in 1982-1997 yılları arasında kendi el yazısıyla hazırlanmış olduğu muhtasar mahiyetteki notları bulunmaktadır. Bu notlarda eserleri tasnif etmek için Gunnar Jarring tarafından "Prov." kısaltmasıyla başlayan geçici numaralar verilmiştir (Törnvall 2014: 110). Jarring'in bu geçici numaralarla yazdığı notları koleksiyon için hala kullanılmakta olan yegâne başvuru kaynaklarıdır.

Jarring'in hazırladığı bu el yazısı notları halindeki katalogda Doğu Türkçesiyle yazılmış bir şiir olarak tanımladığı Prov. 365 numaralı eser, Bâbü'r'ün Mübeyyen adlı eserinin bilinmeyen bir nüshasıdır.

PROV. 365: MÜBEYYEN'İN BİLİNMEYEN NÜSHASI

Nüsha Tanıtımı

Lund Üniversitesi Jarring Koleksiyonu'nda Prov. 365 numarasıyla kayıtlı Mübeyyen nüshasının tanıtımına fiziksel özelliklerinin tavsifiyle başlanmıştır. Ardından nüshadaki haşiyeler ve özellikleri, nüshada rastlanan Uygurca ses özellikleri ifade edilmiştir.

Nüsha Tavsifi

210 x 125mm ebatlarında ve 121 varaktan oluşan nüsha⁷, süslemesiz kahverengi bir deriyle ciltlenmiştir. Deri cilt yıpranmış ve eserin sırt kısmı alt taraftan dağılmıştır. Nüsha açık kahverengi, 3. hamur ve aharsız kâğıt üzerine yazılmıştır.

İstinsah tarihi ve müellifi belli olmayan nüsha, 1929 yılı Aralık ayında Gunnar Jarring tarafından Kaşgar'da satın alınarak İsveç'e getirilmiş ve 1982 yılında Lund Üniversitesi kütüphanesine bağışlanmıştır⁸.

⁶ Koleksiyon hakkında çok daha geniş bilgi için bk. Törnvall 2014: 103-111.

⁷ Ancak 101a sayfasından sonra varakların a yüzlerinin sol üst köşesine sonradan yazılan varak numaralarında 10 varaklık bir sapma olmuş ve 101 yerine 111 yazılmıştır. Bu on varak ileriden yazım nüsha sonuna kadar devam etmiş ve son varığa 131 numarası yazılmıştır. Sonradan yazılan bu varak numaralarını esas alan Gunnar Jarring el yazısıyla kaleme aldığı katalogda nüshanın varak sayısını 131 olarak göstermiş ve nüshayla ilgili diğer bilgileri bu yanlış olan sayfa numaraları üzerinden vermiştir. Bk. Ek 2.

Nüsha bozuk bir nestalik hatla kaleme alınmıştır. Sayfalar iki sütun halinde düzenlemiştir. Manzum olan eserin beyitlerinin birinci mısraı sağ sütunda ikincisi ise sol sütunda yer almaktadır. Sayfalarda yazı alanını çevreleyen cetvel 45b ve 46a sayfaları hariç bulunmamaktadır. Bu sayfalardaki cetveller ise kırmızı mürekkeple çizilmiş olup birbirinden farklıdır. 45b'deki cetvel sütunları ayırmazken 46a'daki cetvel yazı alanın yanı sıra her iki sütunun hudutlarını göstermektedir.

Nüshanın her sayfasında on bir satır bulunmaktadır. Nüshada bölüm başlıkları kırmızı ana metin ise siyah mürekkeple yazılmıştır. Ayrıca haşiyeleri gösteren özel işaretler de kırmızı mürekkeple kaydedilmiştir.

Nüshada her yaprağın b sayfasının sol alt köşesinde bir sonraki sayfanın ilk kelimesi yani çoban kaydı yer almaktadır. Bu kayıt metin bütünlüğünün takibi açısından önem arz etmektedir.

Nüshanın 120a sayfasında Mübeyyen'in sona erdiği "Tā bu iştin sevāb tapkaylar. Ol sevābdın hesāb tapkaylar." beytinin ardından daha bozuk bir nestalik hatla son dördlüğü eksik kalmış olan dört kıtalık şu şiir yazılmıştır:

*Huşār bolğıl dostlar
Bu dünyāniñ pāyāni yoq
Paydār bolğıl dostlar
Bu dünyāniñ pāyāni yoq*

*Ƙopğıl seherler uyğanıp
İkki yanıñğa tolganıp
Sen tevbe ƙıl imdi yanıp
Bu dünyāniñ pāyāni yoq*

*Fıkr eyleben hālīñğa baq
Tiş yoq saƙalñ boldı aƙ⁹
Ölmekni sen tutma biraq
Bu dünyāniñ pāyāni yoq*

*Men sizge aytar bir meşel
Bir gün kelür ƙatıg kesel*

Şiirin ardından 120b sayfasında aynı hatla peygamberden bir hadis nakledilmektedir¹⁰. Türkçe nakledilen bu hadiste, haftanın her gününe mahsus Arapça bir dua zikredilmiştir. Arapça kısımlar mühmel bırakılarak üç nokta ile geçilmek kaydıyla bu sayfada şunlar yazılmıştır:

"*hazreti peygamber şallallahu aleyhi ve sellem ayıtpdurlar kim bu duā-yı şerifni nāñğa bitip yese h^vāh 'ilm h^vāh hüner ve her türlük nemerse örgetse örgenür ve her nemerse işitse yād bolğay ve fehmleri ziyāde bolğay mücerreb turur yek-şenbe küni bu āyetni pitmek gerek ... dü-şenbe küni bu āyetni bitimek gerek ... se-şenbe küni bu āyetni bitimek gerek ... çehār-şenbe küni bu āyetni bitimek gerek ... penc-şenbe küni bu āyetni bitimek gerek ... āzine küni bu āyetni bitimek gerek ... şenbe küni bu āyetni bitimek gerek ...*".

⁸ Eserin fiziksel özelliklerine dair yukarıda verilen bilgiler, Jarring'in kataloğunda Prov. 365 numaralı nüshadan bahsettiği 646. ve 647. sayfalarda da yer almaktadır. Bk. Ek 2.

⁹ Nüshada bu dize sayfa kenarına yazılmıştır.

¹⁰ Mübeyyen'in sonundaki ek şiir ve hadis için bk. Ek 5. ve 6.

Besmele ile başlayan son sayfada ise son derece bozuk bir hatla yukarıdaki ifadeler yeniden yazılmıştır.

Nüshadaki Haşiyeler

Nüshadaki haşiyeler, çoğunlukla beyitlerde geçen kelime, tamlama ve ifadeleri bazen de beytin bir mısraını veya tamamını açıklamak üzere sayfa kenarlarına yazılan kayıtlardan ibarettir. Bu kayıtlar, metnin doğru okunması ve anlamlandırılması açısından önem arz etmektedirler. Birçok sayfada karşılaşılan haşiyeler nüshanın değerini artırmaktadır.

Sayfa kenarına düşülen açıklayıcı mahiyetteki bu kayıtlar, açıklama ve açıklanan arasındaki bağlantıyı göstermek için özel bir işaretle belirtilmiştir. Birkaç haşiyede ise bu işaret muhtemel unutulduğu için koyulmamıştır.

Haşiyeler, kırmızı mürekkeple ilgili kelime, tamlama, mısra ve beyit üzerine ve sayfa kenarında haşiye öncesine konulan işaretler ile belirtilmiştir. Bu işaretlerden en çok kullanılanı ʾ olmakla birlikte birkaç haşiye de ۰, ۱, işaretleri de kullanılmıştır.

Bu haşiyelerden bazıları ilgili oldukları beyit ve kelimelerle birlikte örnek olarak aşağıda değerlendirilmiştir¹¹. Örneklerde öncelikle haşiyenin bağlı bulunduğu beyit sayfa numarası ve beyit sırası ile verilmiş daha sonra haşiye ile ilgili açıklama yazılmıştır.

2^a 12 Kim ki Aḥmed kibi ki bedraḳadur
Yolda yüz ḥavf bolsa ni baḳadur

Beyitte geçen kılavuz, rehber anlamlarındaki Farsça bedraḳa kelimesi için haşiyede “*bedraḳa ya'nī reh-nümā ve yol başlaḡuḳı*” anlamları verilmiştir (Bâbü, [yz.] Prov. 365: 2a).

2^a 13 Boyıḡa cüst ḥil'at-i levlāk
Lāt u¹² ʿUzzāḡa ilgidin tün çāk

Eserin naat kısmında yer alan bu beyitteki levlāk, Lāt ve ʿUzzā kelimeleri nüshada sayfa kenarına yazılan haşiyeler ile açıklanmıştır. Söz konusu kelimeler için sırasıyla haşiyelerde şu açıklamalar yapılmıştır: “*levlāke lemmā ḡalaḡtu'l-eflāk demek ḡazret-i peyḡamber ṡallallahu ʿaleyhi ve sellemḡe ṡadīḡ kēledür özge peyḡamberlerge ṡadīḡ kēlmezdür*”, “*Lāt ʿUzzā bütñiñ atıdur*” (Bâbü, [yz.] Prov. 365: 2a)

2^a 14 Ol durur enbiyā ser-efrāzı
Ḳābe ḡavseyn maḡrem-i rāzı

Naat kısmında yer alan bir başka beyitte ḡāb-ı ḡavseyn tamlaması için derkenarda şu açıklama yapılmıştır: “*ḡābe ḡavseyni ev ednā maḡamıḡa maḡrem-i rāz bolup aytıḡḡan ḡazret-i peyḡamber ṡallallahu ʿaleyhi ve sellemḡe ṡadīḡ kēledür özge peyḡamberlerge ṡadīḡ kēlmezdür*” (Bâbü, [yz.] Prov. 365: 2a).

Nüsha da işaretli haşiyeler, sadece beyitlerdeki kelimeleri ve tamlamaları açıklamak için değil bazen de bir mısraı ya da tüm beyti izah etmek üzere kullanılmıştır. Böylesi haşiyelerde işaret beytin baş kısmına konulmuştur. Aşağıdaki beyit ve haşiyesi bunun güzel bir örneğidir¹³.

¹¹ Haşiyelerin burada değerlendirilen örneklerinin sayfa görüntüleri için bk. Ek 3., 4., 5.

¹² İsveç nüshasında “u” bağlacı yazılmamıştır ancak gerek Berezin neşrinde (1857: 227) gerekse Berlin nüshasında (Bâbü, [yz.] Ms. Or. 2212: 2a) bu bağlacı kaydedilmiştir.

¹³ Beyit ve haşiyesinin yer aldığı nüshanın 2b sayfası için bk. Ek 4.

2^b 26 ‘Ulemâ ekşeri dèdi bu maqal
Cehl-i farz oldı mübtil-i a‘mâl

Beş Farzınñ Ta‘dādı başlığı altında yazılan ilk beytin hemen başında yer alan haşiye işareti tüm beyti şerh etmek üzere yazılmış derkenarı göstermektedir. İşaret edilen derkenarda şunlar yazmaktadır: “*ulemānıñ tolaraxı bu sözni dèpdür kim kimerse kim farzı farz bilmey ‘ibādet kılğudək bolsa anıñ kılğan ‘ameli bāṭıl dèpdürler azraq ‘ulemānıñ sözi budur kim muṭlaḵ farzı farz bilse ḥaḵ_şubḥāne ve te‘ālāni ber-ḥaḵ bilip köñlige taşdıḵ kılıp ‘ibādet kıladursa ol kişiniñ kılğan ‘ameli ‘ibādeti cāyiz bāṭıl èmes fetvā muñadur*” (Bâbü'r, [yz.] Prov. 365: 2b).

Nüşadaki Uygurca Unsurlar

Nüşadaki Uygurca unsurlar, hem son sayfalarda farklı bir hatla yazılan ek kısımlarda hem de Mübeyyen metni içerisinde mevcuttur.

Mübeyyen metninde altı ve yedi sayıları, Çağatay Türkçesindeki gibi altı ve yedi olarak değil Çağdaş Uygurcada olduğu gibi alte ve yette (Tömür 1987: 118) şeklinde yazılmıştır.

Söz konusu sayı adlarında görülen bu değişim ilerleyici benzeşme ile meydana gelmiş bir genişleme hadisesidir. Çağatay Türkçesinde son sesleri düz-dar ünlü olan altı ve yedi sayı adları Uygurcada düz-geniş ünlülü alte ve yette şekline dönüşmüştür.

Nüşada alte (الله) ve yette (يته) yazan yerlerden bazılarının sayfa numaraları şöyledir: Alte: 17a, 34b, 36a, 39a, 39b, 41a, 52b, 53a, 73a, 85b, 97a. Yette: 9a, 17b, 27a, 60b, 72a, 91b, 100b, 101a, 101b, 108a.

Son sayfalardaki ek kısımlarda Uygurca unsur olarak yette sayısı yanında Kaşgar-Yarkend ağızlarının ses özelliklerine de tesadüf edilmektedir. Uygur edebî dilinde yuvarlak ünlülü olan yaz- anlamındaki püt- fiili (Necip 1995: 329) Kaşgar-Yarkend ağızlarında pit- (Shaw 1880: 60) şeklinde düz ünlülüdür. Nüşada ise bu fiil düz ünlülü olarak yazılmıştır. Ayrıca nüşada pit-fiilinin fit- (فیت-) şeklinde yazılması, on dokuzuncu yüzyıl sonları ile yirminci yüzyıl başlarında Tarım Havzası bölgesinde kaleme alınan Arap harfli Uygurca eserlerin imla özelliğidir.

SONUÇ

Tarihî lehçe çalışmalarında ilgili döneme ait dil yadigârlarının el yazması nüshaları üzerine yapılan çalışmalar son derece önem mühimdir. Bu çalışmaların sıhhati açısından keşfedilen her nüsha bilhassa bir başka nüshadaki eksiğin giderilmesi noktasında ayrı bir önem arz etmektedir.

Klasik Çağatayca dönemine ait eserlerden Bâbü'r'ün Mübeyyen adlı fıkhi eserinin bilinen on nüshası vardı. Bu on nüsha dışında daha önce kaynaklarda hiç bahsedilmeyen bir nüsha, İsveç'te Lund Üniversitesi Kütüphanesi Jarring Koleksiyonunda keşfedilmiştir.

Koleksiyon için Gunnar Jaring tarafından hazırlanan katalogda bu eserin adının ve yazarının tespit edilmediği anlaşılıyor. Katalogda eser, müellifi bilinmeyen Doğu Türkçesiyle yazılmış bir şiir olarak tavsif edilmiştir.

Nüşada hemen her sayfada karşılaşılan haşiyeler, mesnevi nazım şekliyle yazılan bu eserin beyitlerini, mısralarını ve çoğunlukla bu mısralarda geçen ifadeleri açıklamaktadır. Metnin doğru okunması ve anlamlandırılması açısından son derece önemli olan bu haşiyeler nüshanın değerini artırmaktadır.

Nüşadaki altı ve yedi sayılarının Çağdaş Uygurcada olduğu gibi alte ve yette şeklinde

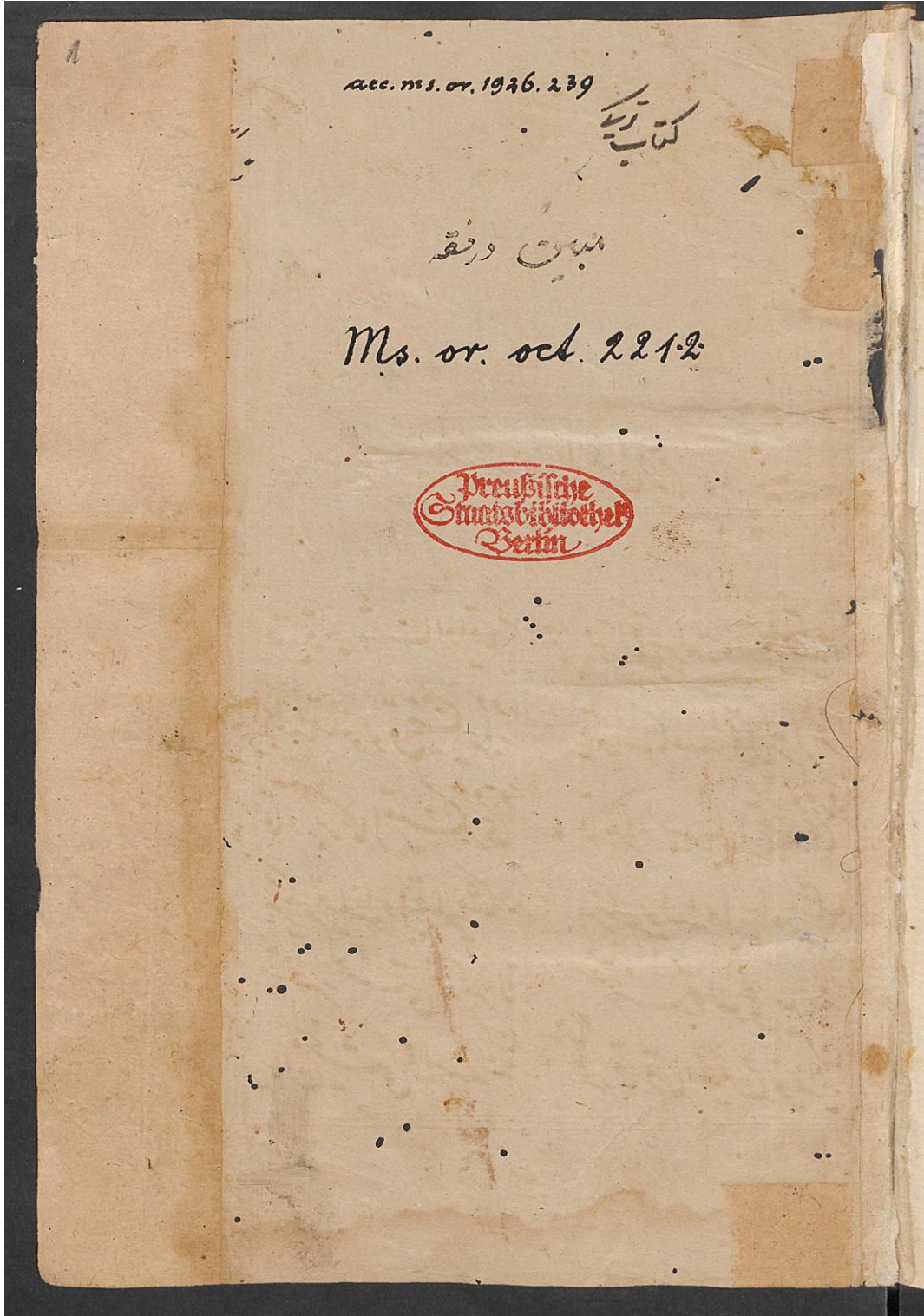
kaydedilmesi müstensihin ağız özelliklerinin metne yansması olarak değerlendirilmelidir. Buradan hareketle müstensihin bir Uygur olduğu tahmin edilebilir. Ayrıca nüshanın temin edildiği yerin Kaşgar olması ise müstensihin Kaşgar havalisi Uygurlarından biri olması ihtimalini artırıyor.

KAYNAKÇA

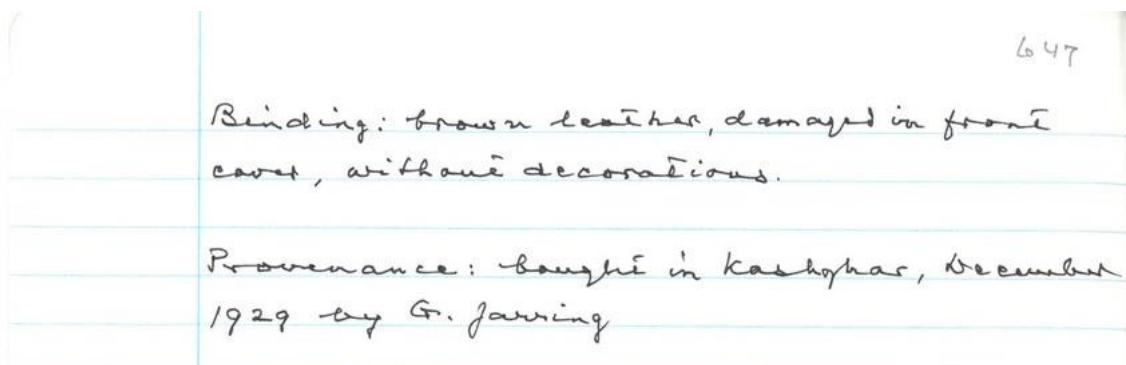
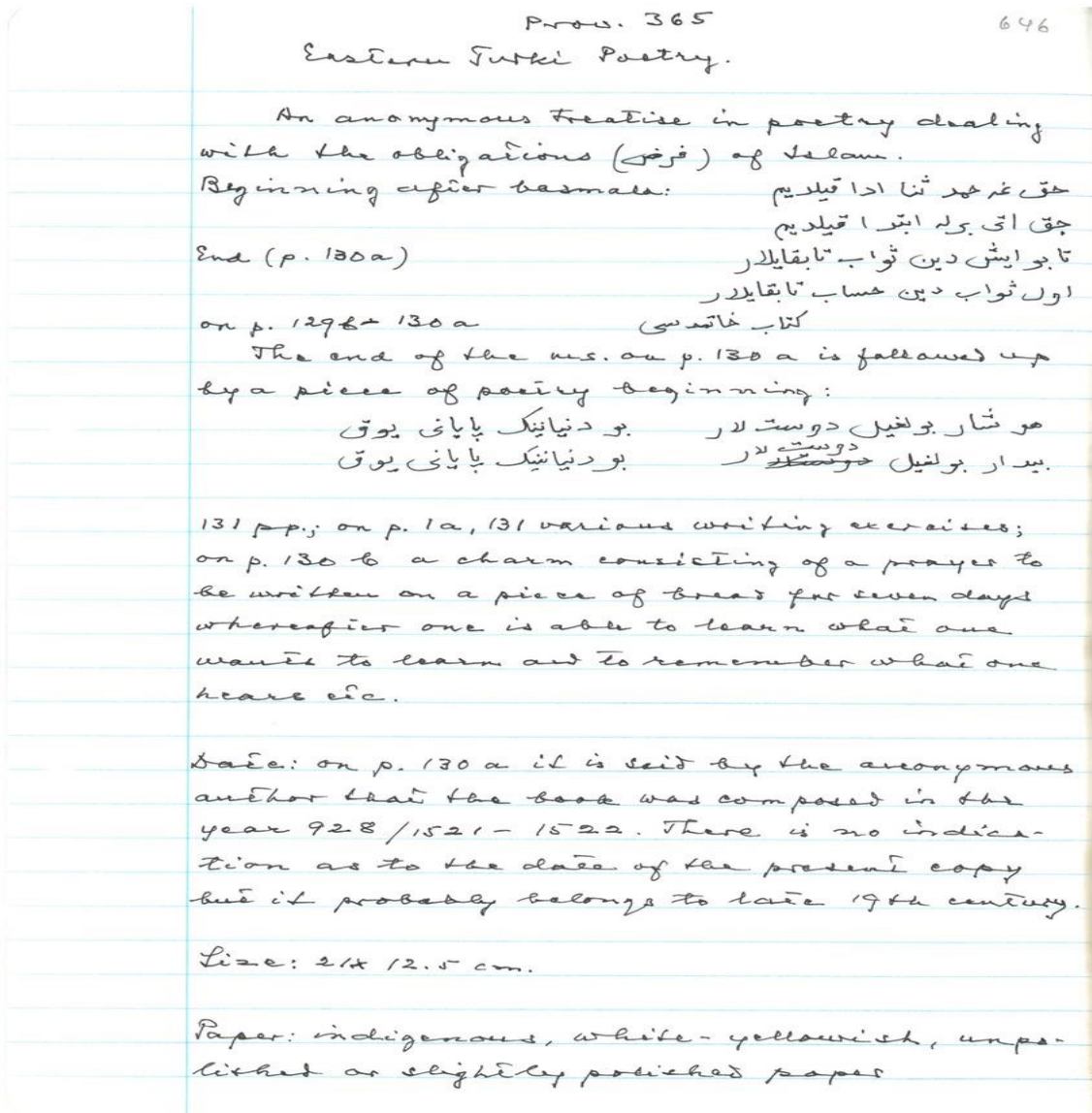
- Abdu'l-Kadir el-Bedâûnî (1979), *A History of India Muntakhab-ut-Tawarikh Volume I*, (çev. George S.A. Ranking), Delhi: Mehra Offset Press.
- AKÜN, Ömer Faruk (1991), "Bâbü'r", *İslam Ansiklopedisi*, C.IV, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- BEREZİN, İlya Nikolayeviç (1857), *Cherestomathie Turque*, Kazan: Impremerie De L'Université.
- ECKMANN, János (2011), *Harezmi, Kıpçak ve Çağatay Türkçesi Üzerine Araştırmalar*, (hızl. Osman Fikri Sertkaya), Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- JARRING, Gunnar (1992), *Garments from Top to Toe Eastern Turki Texts Relating to Articles of Clothing Edited with Translation, Notes and Glossary*, Stockholm: Almqvist & Wiksell International
- KÖPRÜLÜ, Mehmet Fuat (1934), *Türk Dili ve Edebiyatı Hakkında Araştırmalar*, İstanbul: Kanaat Kitabevi.
- KÖPRÜLÜ, Mehmet Fuat (1978), "Çağatay Edebiyatı", *İslam Ansiklopedisi*, C.III, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 5. bs.
- Mübeyyen Der Fıkh, Berlin Devlet Kütüphanesi, Doğu El Yazmaları, Ms. Or. 2212.
- Mübeyyen, Lund Üniversitesi Kütüphanesi, Jarring Koleksiyonu, Prov. 365.
- NECİP, Emir Neciboviç (1995), *Yeni Uygur Türkçesi Sözlüğü*, (çev. İktil Kurban), Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- SEYHAN, Tanju Oral (2004), *Mübeyyen Der Fıkh (Giriş-Metin-Dizin-Tıpkıbasım)*, İstanbul: Çağrı Yayınları.
- SHAW, Robert Barkley (1880), *A Sketch of the Turki Language as Spoken in Eastern Turkestan (Kashgar and Yarkend) Part II Vocabulary*, Kalküta: Baptist Mission Press.
- TÖMÜR, Hemit (1987), *Hazırqi Zaman Uygur Tili Grammatikasi (Morfologiya)*, Pekin: Milletler Neşriyatı.
- TÖRNVALL, Gunilla (2014), "Hoten ve Kaşgardan: Gunnar Jarring ve Jarring Koleksiyonu", (çev. Serkan Çakmak), *Uluslararası Uygur Araştırmaları Dergisi*, 4, 103-111.
- YÜCEL, Bilal (2001), "Doğu Türkçesinin Gelişme Dönemleri", *Türk Dili ve Edebiyatı Makaleleri*, 1, 35-66.
- YÜCEL, Bilal (2002), "Nevâyî -Bâbü'r Çağının Tarihi ve Edebi Şahsiyetleri", *Türkler*, C.VIII, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.

EKLER

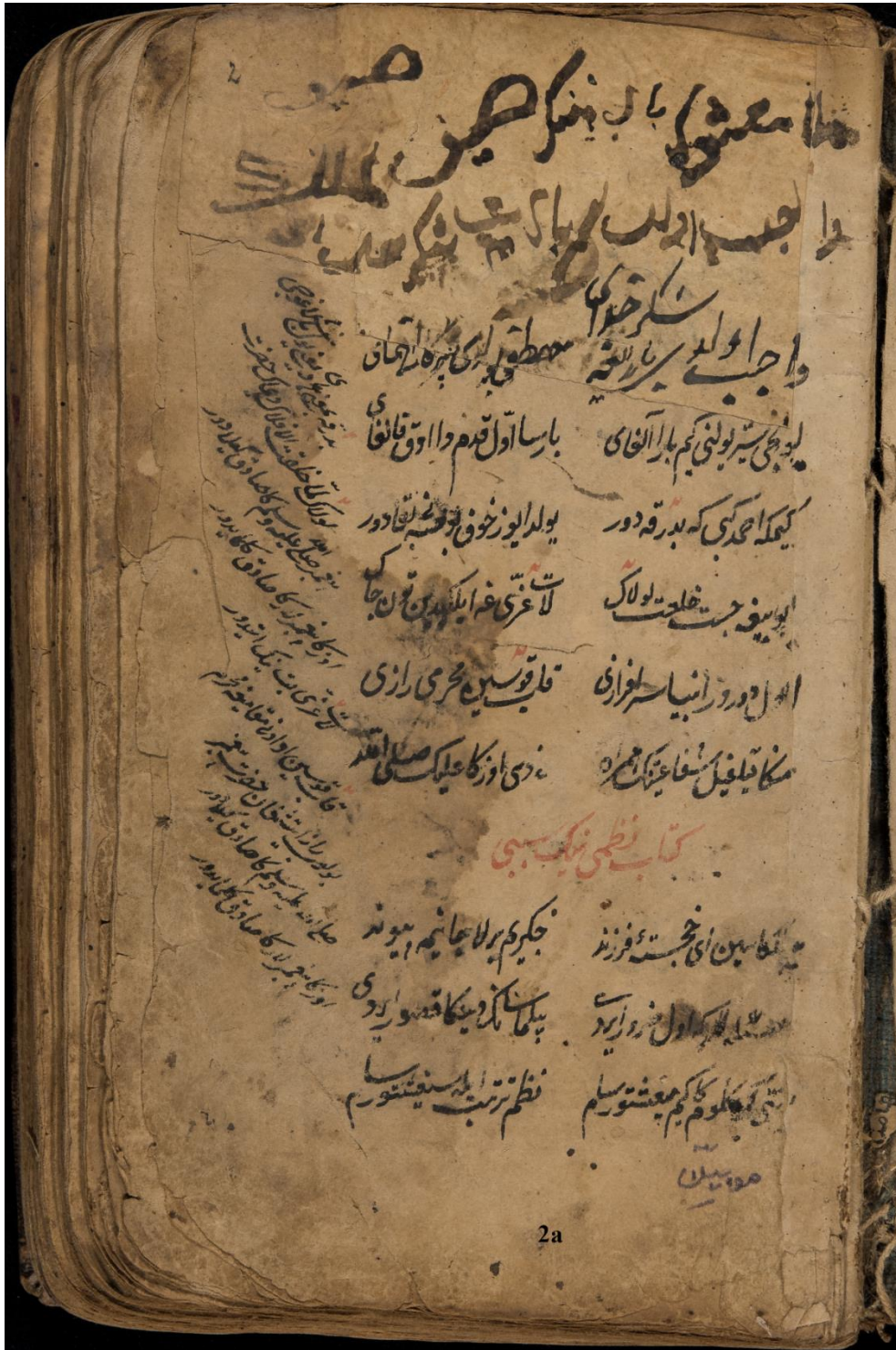
1. Berlin Devlet Kütüphanesi, Doğu El Yazmaları, Ms. Or. 2212. 1a.

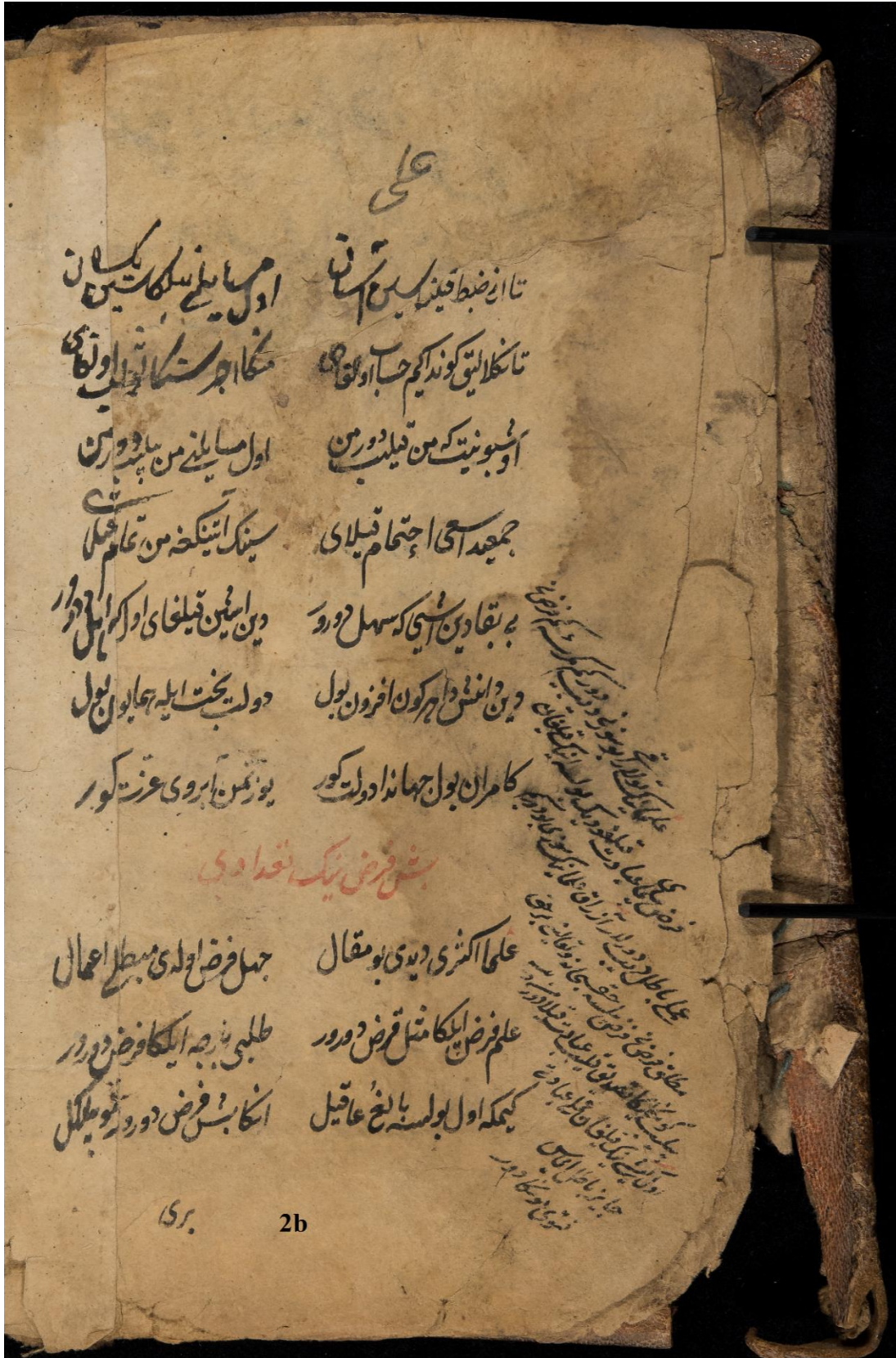
2. Gunnar Jarring'in muhtasar kataloğunun Prov. 365 numaralı yazmayla ilgili sayfaları.

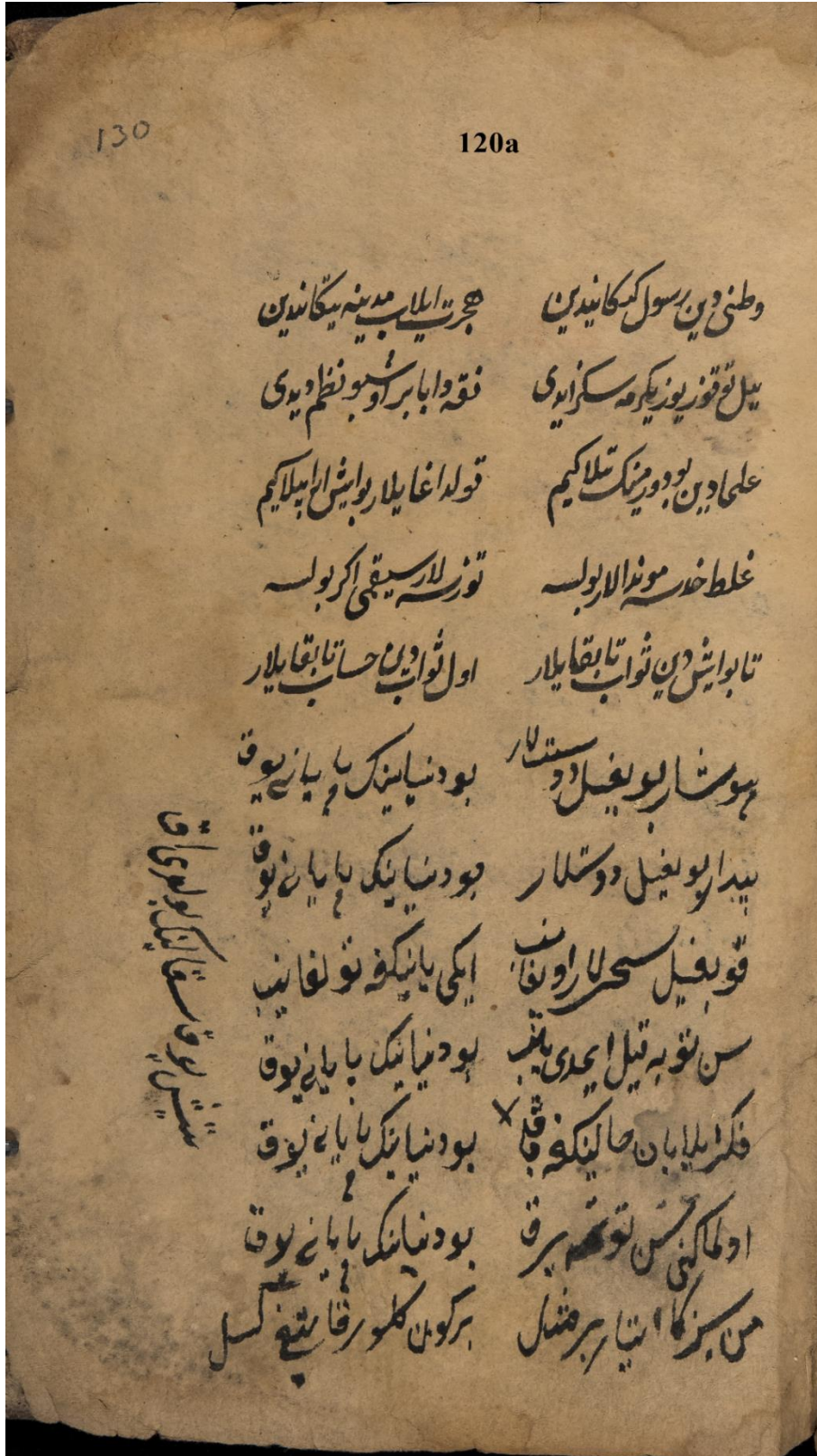
3. Lund Üniversitesi Kütüphanesi, Jarring Koleksiyonu, Prov. 365. 2a

4. Lund Üniversitesi Kütüphanesi, Jarring Koleksiyonu, Prov. 365. 2b

5. Lund Üniversitesi Kütüphanesi, Jarring Koleksiyonu, Prov. 365. 120a

6. Lund Üniversitesi Kütüphanesi, Jarring Koleksiyonu, Prov. 365. 120b

120b

حضرت محمد صلی اللہ علیہ وسلم ایتھیں دور لاریم بودیجا
 شیرینی نیتہ کون نانو فیتب سے خواہ عالم خوا
 ہنر و ہر تو لوک غمراہ اور کاتہ اور کانور و ہر غمراہ
 اشتیابہ دبولغای و فہم لاری زیادہ بولغای طبر
 تروورک شنبہ کونہ بوایت نہ فتھا کرک فتعالی اللہ
 الملک الحق لا الہ الاہو رب العرش اکبر
 دوشنبہ کونہ بوایت نہ فتھا کرک ذذنی علما و فہما
 شنبہ کونہ بوایت نہ فتھا کرک مسقریک فلاستی
 ہما شنبہ کونہ بوایت نہ فتھا کرک انہ یو علم الخبر
 و مایستی نیتہ کونہ بوایت نہ فتھا کرک بحری رہا
 لسانک لا تجعل بہ آرنہ کونہ بوایت نہ فتھا کرک ان علما
 و قرانہ شنبہ کونہ بوایت نہ فتھا کرک فاذا قرانہ
 فاتبع قرانہ لا الہ الا اللہ

ان ن ن
 ن ن ن
 ن ن ن